

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE EXAMINATION
NOVEMBER 2021

**SEPEDI LELEME LA GAE: LEPHEPHE LA I
SEPEDI HOME LANGUAGE: PAPER I**

Nako: Diiri tše 3

Meputso: 100

HLOKOMELA

1. Lephephe le le na le matlakala a 12. Kgonthišiša gore matlakala a feletše.
 2. Araba dipotšišo ka moka ka Sepedi.
 3. Thoma karolo ye nngwe le ye nngwe letlakaleng le lefsa.
 4. Gore o tle o kgone go kgobela meputso, ngwala ka bothakga o be o beakanye dikarabo tša gago gabotse.
-

KAROLO YA A TEKAKWEŠIŠO**POTŠIŠO YA 1**

Badišiša temana ye gore o kgone go araba dipotšišo tša go e latela.

- 1 Mohlophi o be a šoma go o mongwe wa meepo ya gauta go la Gauteng. Go šoma le go phela fao sekgoweng go dirile gore Mohlophi a thome go kgahliša le go atlega. Gona moo mošomong wa Mohlophi go be go na le lekgarebe leo le bego le rekišetša bašomi ba fao diyamaleng. Yena o be a bitšwa Seithati, ka ge a be a phela a hlwekile. Ruri! Leina ga nke le sepelelana le mediro ya motho. Motho a ka ba seithati, a ba le leleme le boreledi, a ba senoinoi eupša wa hwetša motho wa gona a na le pelo ya makgwakgwa.
- 2 **Mohlophi o ile a thoma go butšwiša tsela ya go ya gona fao lekgarebe leo le rekišago.** Wena o ka no bona o ka re o be a hlokiša Seithati khutšo, eupša yena o be a tseba seo a se dirago. Ka mantšu a mangwe a ke no re o be a kgahlwa ke bobotse le tebelelego ya Seithati. Ka letšatši le lengwe Mohlophi o ile a bona bokaone e le go fegollela Seithati se borala pele bašemane ba phala tša pele ba mo tla ka pele. O be a sa dire seo ka boomo, ka ge a be a šoma le masogana ao a bego a ikwešiša gomme a tšhoga gore nako ye nngwe le ye nngwe o tee wa bona a ka tšwa ka Seithati. Ka go realo, Seithati o ile a ikhwetša a wetše molabeng wa Mohlophi, ya ba gona ba thopane dipelo. Nako e se e ye kae ba nyalana.
- 3 E be e šetše e le dikgwedi tše pedi ge Seithati a dula ka bogadi. O be a thoma go ikweša go dula le motho yoo a bitšwago mmatswale. MmagoMohlophi ke yo mongwe wa basadi bao ba sego ba itekanela gabotse mmeleng. O be a sa bone ebile a sa kgone go sepela. Ka dinako tše dintši o be a fela a thušwa ke yo mongwe wa baagišane, e le ge a mo direla diyamaleng le go mo thuša ka sela le sela. Aowa, lehono ka gore Mohlophi šo o gorošitše, ke dumela gore moagišane wa batho le yena o tla ikhutša.
- 4 Gape o tsebe gore basadi ba bangwe ga ba nyake go kgaogana le balekane ba bona. Motho wa gona ge monna a rwala peke le yena o mo šala morago. E ka ba ke gona go se rate go hlokomela le go dula bogadi ntle le yo a mo tlišitšego ka fao? Le go Seithati go bile bjalo. O be a šetše a thomile go bontšha mebala ya gagwe ka o tee ka o tee.
- 5 Gape o se lebale gore banna ba maikarabelo le lerato ke ba gore ge ba le kua sekgoweng ba gopole gae. Mohlophi le yena ke yo mongwe wa banna ba mohuta woo. O gorogile gae morago ga kgwedi tše pedi go tloga mola a gorošago Seithati ka gae. Mohlophi o rile go lahla merwalo ya gagwe ka ngwakong wa bona, a ya a tamiša mmagwe. Fao Mohlophi o ile a gahlana le manyami ao le yena a ilego a ikhwetša a tlalelana ka meokgo yeo e bego e hlolwa ke masetlapelo ao a bego a a bona go mmagwe. MmagoMohlophi o be a le ka gare ga ditšhila tšeo di bego di sa kgotlelelege le gatee. Ge e le diaparo tšona di be di re swii! ka ditšhila. Fao le nna nka se mo sole mokgekolwana wa batho. O be a tla dirang ka ge le go bona a sa bone.
- 6 Mohlophi o ile go fetša go tamiša mmagwe, a tšwa ka moo ngwakong wa gagwe gomme a kgopela Seithati gore a dule fase ka ge a ena le seo a ratago go boledišana le yena ka sona. Ntle le go dikadika Seithati o ile a dula fase, maikemišetšo e le go fa monna wa gagwe tsebe. Nna ke dumela gore ga se gore Seithati o be a sa tsebe gore Mohlophi a ka ba a tshwentšwe ke eng.
- 7 "Mogatšaka, ke be ke sa tshepe gore le ka letšatši la mohlolo nka tsoga ke humane mokgekolo a le ka tsela yela a lego ka yona. Ke dumela gore seo ke bolelago ka sona o tloga o se tseba, le ge ke kwešiša gore o ka no se rate go kwa ka sona. Seithati mogatšaka,

ge e le gore o a nthata ke dumela gore motswadi wa ka a ka se be ka tsela yeo ke mo hweditšego ka yona. Le gona ke nyaka gore o nkwe o nkwešiše mogatšaka. Ngwetši ke go rata mmatswale ka dinako tšohle. Le ge a ka ba bjang goba bjang."

- 8 "Ai, go bolela gona o tloga o ntšhitše phefo ganong. Ga ke tsebe gore ge o re ga ke hlokomele mmago o nyaka go reng. Ke nyaka le wena lehono o nkwe o nkwešiše. Gabotse ke kwa ke imelwa kudu ge ke dutše ka mo gae. Nna bophelo bja mo magaeng bo a mpalela. Le gona go dula le bakgekolwana go tloga go le boima go nna. Bagwera ba ka bona ba tla reng gona ge ke itirile seokabakgekolwana mola bona ba dutše sekgoweng ba ipshina le balekane ba bona." Gwa realo Seithati. Seithati o be a bolela ebile **a bontšha a sa itshole ka selo.**

[E amantšwe go tšwa go: *Ke molato wa mang?* M.A. Mokgophana: letl. 2–7]

- 1.1 Efa tekatlhaologanyo ye hlogo ya maleba. Thekga karabo ya gago ka NTLHA E TEE. (2)
- 1.2 Go tšwa temaneng ya 1, ke ka lebaka la eng Seithati a filwe leina le? (1)
- 1.3 Go tšwa temaneng ya 1, hlaloša gore Mohlophi o kopane bjang le Seithati. (1)
- 1.4 Na o kwana le mongwadi ka mantšu a: 'Ruri! Leina ga nke le sepelelana le mediro ya motho' ao a šomišitšwego temaneng ya 1? Thekga karabo ya gago ka NTLHA E TEE. (1)
- 1.5 Na mongwadi o hlaloša eng ka mantšu ao a kotofaditšwego temaneng ya 2? (1)
- 1.6 Mongwadi o šomišitše karolo ya seema lefokong le le thaletšwego temaneng ya 2, ngwala seema seo ka botlalo o be o fe tlhalošo ya sona. (2)
- 1.7 Go tšwa temaneng ya 2, tsopola mmolelwana woo o hlalošago gore Seithati le Mohlophi ba ile ba thoma go ratana. (1)
- 1.8 Hlaloša lentšu le 'bogadi' bjalo ka ge le šomišitšwe temaneng ya 3. (1)
- 1.9 Go tšwa temaneng ya 3, hlaloša gore ke ka lebaka la eng mongwadi a re moagišane wa batho o tla ikhutša. Efa DINTLHA TŠE PEDI. (2)
- 1.10 Naa mongwadi o be a nyaka go tšweletša kgopolo efe temaneng ya 4, ge a re Seithati o ile a thoma go bontšha mebala ya gagwe? (1)
- 1.11 Ke ka lebaka la eng mongwadi a kgethile go šomiša lentšu le 'tamiša' temaneng ya 5? (1)
- 1.12 Go tšwa temaneng ya 5, hlaloša seemo seo Mohlophi a hweditšego mmagwe a le go sona ka DINTLHA TŠE PEDI. (2)
- 1.13 Naa ge nkabe mmagoMohlophi e le mmago o be o tla dira eng go rarolla bothata mabapi le seemo sa bophelo bja gagwe? Thekga karabo ya gago. (2)
- 1.14 Akaretša temana ya 7 ka DINTLHA TŠE PEDI. (2)
- 1.15 Seithati ga a hlomphe monna wa gagwe. Tiiša kgonthe ya taba ye KA NTLHA E TEE go tšwa temaneng ya 8. (1)

- 1.16 Efa maikutlo a gago mabapi le mabaka a Seithati a go se nyake go tlogelana le monna wa gagwe le go se nyake go hlokomela matswalagwe. Thekga karabo ya gago. (2)
- 1.17 Akanya se mongwadi a se naganago lefokong le le kotofaditšwego mafelelong a temana ya 8. Fahlela karabo ya gago. (2)

25 meputso

KAROLO YA B KAKARETŠO**POTŠIŠO YA 2**

Bala temana ye e latelago ka kwešišo gomme o ngwale kakaretšo ya yona.

Ela hloko:

1. Akaretša seo mongwadi a se boelago ka ga thušo ya bana ba dišwana ka mantšu ao a sa fetego a 90.
2. Ngwala ka tsela ya temana goba ka dintlha.
3. Dintlha e be tše šupa (7).
4. Se ngwale hlogo ya kakaretšo.
5. Bontšha palobohlatse mafelelong a kakaretšo.

THUŠANG BANA BA DIŠUANA!

Mo bophelong go na le bana bao ba nago le mahlatse le bao ba a hlokilego. Go na le bana ba bantši bao ba hlokago batswadi bao ba nyakago thušo le tlhokomelo maphelong a bona. Go bolela ka tšeo di hlotšego bošwana bja bona ke go kwa mpa mokhora ka gobane tše dingwe tša tšona ke masetlapelo.

Mmušo o leka ka maatla go thuša bana ba dišwana gore le bona ba kgone go gola bjalo ka bana ba bangwe bao ba nago le batswadi. Ba abelwa dijo le diaparo mola ka lehlakoreng le lengwe ba goelwa tšhelete ya bošwana go fihla ba fetša mengwaga ye 18. Tšhelete yeo le ge e se ye kae e tloga e na le mohola kudu. Go bohlokwa gore bahlokomedi ba bana ba ba šomiše tšhelete yeo ka tlhokomelo ye kgolo. Ba bee ye nngwe ya yona ge go kgonega gore e tle e kgone go ba thuša ka moso. Tšhelete yeo e ka tla ya ba thuša go ba rekela dinyakwa tša motheo gore ba tle ba kgone go phela bjalo ka batho ba bangwe bao ba gotšego ba na le batswadi.

Dikolo le tšona di ka ba le seabe go godišeng bana ba. Barutiši ba ka thoma go ruta barutwana go lema dirapana tša merogo gore ba se robale ka tlala. Ka thoko ye nngwe ba ka kgopela batswadi ba bana bao ba phethilego mphato wa ngwaga wo o fetilego go fa bana ba diaparo tšeo di sa hlwego di lekana bana ba bona le dipuku tšeo ba ka se hlwego ba di šomiša. Ka dipuku tšeo le bona ba tla kgona go tšwetša dithuto tša bona pele bjalo ka bana ba bangwe bao ba bilego le mahlatse a go ba le batswadi.

Borakgwebo ba kgauswi le bona ba ka kgopelwa go abela bana bao dijo ka nako ya matena le go fa bao ba tšwelego mahlalagading mešomo ya nakwana ge dikolo di tswaletšwe. Ka go ba fa mešomo bana ba ba tla itokišetša lefase la mošomo leo le tletšego ka maikarabelo. Mekgatlo ye mengwe e ka kgopelwa go thuša ka moo e ka kgonago ka gona.

[Boithamelolo]

10 meputso

KAROLO YA C THETO**POTŠIŠO YA 3 SERETO SEO SE SA BONWAGO**

Badišiša ditemanatheto tša ka tlase gomme o arabe dipotšišo tša go di latela.

Mo feng mantsikinyane – S.N. Tseke

Le a mmona o a ikgoga bothata thekaneng,
 Le a mmona o sehlefetše melongwana yena yo, 2
 Le a mmona o kotimela mahlwana yena yo,
 O lla mala go fahla magotlo ke mootlwa go yena, 4
 Tshwamare ga a boe nke o swerwe ke letšala.

Mo feng mantsikinyane o tla šinyalala yena, 6
 Mo feng hle le tla bona o tla tlenya a tsetsela,
 Le tla bona a kitimela go fahla ona magotlo, 8
 Le tla bona o tla kgetholla dithola le tšona ditamati,
 Le tla bona o tla hlaola ditlhoka mo dijong. 10

Ge le mo file le tla bona a tšhabana le marojana,
 Le tla bona a šia go kgatiša makaba a sa a tsebego, 12
 Le tla bona a thoma kgethologanyo go maaka le nnete,
 Le tla bona a tseba lesego le lesego la go fiša. 14

[Letl. 10]

[Sekgamphuthu sa malalakgotla a moraka – S.N. TSEKE]

- 3.1 Go tšwa temanathetong ya 1 tsopola mmolelwana wo o hlalošago gore seretwa se otile. (1)
- 3.2 Hlaloša mohola wa poeletšothomi ye e tšwelelago temanathetong ya 1. (1)
- 3.3 Tšweletša kgopolokgolo ya sereto se ka DINTLHA TŠE PEDI. (2)
- 3.4 Laetša ka moo sereti se dirišitšego tlemanyigare methalothetong ya 6 le 7 go tšweletša tharollo ya bothata bja seretwa. (1)
- 3.5 Naa tirišo ya lentšu le, 'šinyalala' e tšweletša molaetša ofe go ya ka fao le dirišitšwego ka gona mothalotheong wa 6? (1)
- 3.6 Sereti se dirišitše phapantšho ka katlego temanathetong ya mafelelo. Re fe mohlala wa phapantšho o be o e hlaloše. (2)
- 3.7 Hlaloša maikutlo ao a tšweletšwago ke sereti seretong se. Thekga karabo ya gago. (2)

[10]

POTŠIŠO YA 4 DIRETO TŠE DI BONWEGO**4.1 Setsopolwa sa A**

Bala setsopolwa se se latelago gore o tle o kgone go araba dipotšišo.

Matete a lefase – N.S. Puleng

... Leano lago ke la kgolagano,	
Ke lenaneophethiši la bophelo,	2
O dutše bophagamong o bona tšohle.	
Ge o šikologa batho ba tsenwa ke matšhona,	4
Gobane o matete a tlhago le tlholo.	
Lefase ke matete a atla tšago Ramasedi,	6
Ke lona seipone sa madimabe,	
Go lona go rutha dimakatšo tšago,	8
Gomme ka moka o di šeditše	
Gobane o di beile boitshenkong.	10
Dikgopolo ka moka tša lefase,	
Ke bašemanyana pele ga ina lago,	12
Di obamela wena ka moka Kgoši Morena,	
Di kwa ntšu lago,	14
Ge o bitša ka moka di a araba!	

[Letl. 52]

[Direto tša sesotho sa leboa – Prof. D.M. Kgobe]

- 4.1.1 Laetša morumokwano temanathetong ya mathomo ka botlalo. (2)
- 4.1.2 Laetša ka mo sereti se dirišitšego kelelothalalo ka gona temanathetong ya bobedi. (2)
- 4.1.3 Tsopola mohlala wa tšhomišo ya tlogelo temanathetong ya mafelelo gomme o be o ngwale mohola wa yona. (2)
- 4.1.4 Sekaseka moko wa sereto se ka DINTLHA TŠE THARO.
- (a) Teori (1)
- (b) Dintlha (3)

4.2 Setsopolwa sa B

Bala setsopolwana se se latelago gore o tle o kgone go araba dipotšišo.

Khudugo – S.R. Machaka

Re be re dutše re iketlile,	
Kua gagešo nageng ya maamušo,	
Tlala e sa tsebje mabung a lebese,	
Tšhego e sa lemogwe gae ga dikgaka,	4
Lenyora le se gona dinoka di ela.	
Ka gopola matopa a gešo ke a lla,	6
Mahlo a ponya ka phophola tsela,	
<u>Ka re molato ke eng wena khudugo;</u>	8
O reng wa ntlahlela mo leganateng,	
Moo meedi ya gona e phadimang bodutu? ...	10
Wena moemaemišabatho tseba se!	
Ge e le ditumedišo tša ka di fedile,	12
Go wena ke go fa letsogo la lehloyo,	
Gobane o nkhušitše ke sa nyake,	14
Wa ntloša nageng ya maswi le dinose.	

[Letl: 20]

[Direto tša sesotho sa leboa – Prof. D.M. Kgobe]

- 4.2.1 Sereto se ke sa mohuta mang? Thekga karabo ya gago. (2)
- 4.2.2 Akaretša temanatheto ya mathomo ka DINTLHA TŠE PEDI. (2)
- 4.2.3 Na sekapolelo se se tšwelelago mothalotheong wo o thaletšwego temanathetong ya bobedi se laetša moya wa mohuta mang seretong? Thekga karabo ya gago. (2)
- 4.2.4 Sekaseka maikutlo ao a tšweletšwego ke sereti go tšwa temanathetong ya bobedi ka DINTLHA TŠE THARO.
- (a) Teori (1)
- (b) Dintlha (3)

[20]

30 meputso

KAROLO YA D THUTAPOLELO LE TŠHOMIŠO YA POLELO**POTŠIŠO YA 5**

5.1 Badišiša temana ye gore o kgone go araba dipotšišo tša go e latela.

Lesogana le borutho le bolela le moratiwa wa lona. Gomme o se ke wa nagana gore kgarebjanyana yeo ya gagwe e mo fa tlhompho yeo e mo swanetšego. Lesogana le tla re le sa re: "kgarebjana ya ka, na re ja eng mamohla?" A mo arabe ka gore na wena ga o na le matsogo a go *ikapeela*? Le tla reng lesogana la batho le fahlilwe ke lerato.

[Boithamelolo]

- 5.1.1 Hlaola leamanyi lefokong le le thaletšwego gomme o hlaloše mošomo wa lona. (2)
- 5.1.2 Ngwalolla mantšu ao a boletšwego ke lesogana ka polelotharedi. (1)
- 5.1.3 Hlaloša phapano ya meselana ye e kotofaditšwego go ya le ka mokgwa wo e šomišitšwego ka gona temaneng. (2)
- 5.1.4 Hlaola leinakgopolo lefokong la mafelelo gomme o le šomiše lefokong la gago bjalo ka leinaina. (2)
- 5.1.5 Utolla mošomo wa hlogo ya "i" lentšung le le ngwadilwego ka moseka o be o šomiše lentšu leo lefokong bjalo ka lentiri. (2)
- 5.1.6 Šomiša lentšu le 'matsogo' lefokong la gago go tšweletša tlhalošo ya go fapana le yeo e tšwelelago temaneng. (1)
- 5.1.7 Ngwalolla lefoko le le latelago ka polelotiriši:
'Lesogana la batho le fahlilwe ke lerato.' (1)

5.2 Lebedišiša diswantšho tše di latelago gore o tle o kgone go araba dipotšišo.

TLHOKOMELO YA TLHAGO**A**

1. Mehlare e šireletša kgogolego ya mobu le go laola go ela ga meetse.

1

2

B

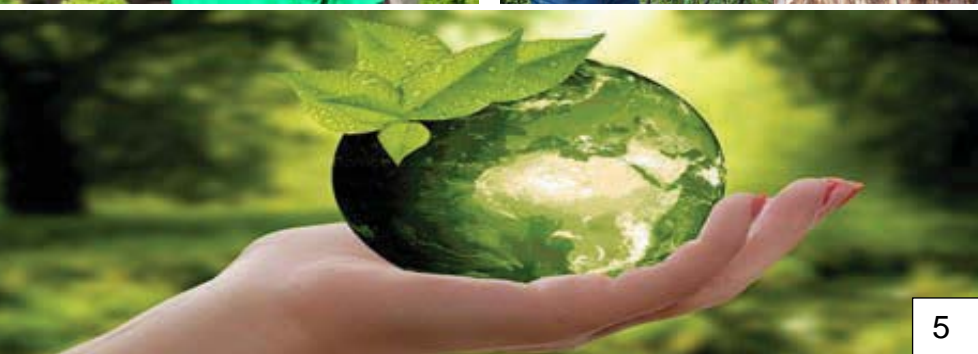
2. Go fiša mehlare ke go tlatša moya wo o tšhilafetšego lefaufaug le go godiša phetogo ya ka pejana ya maemo a boso. Mehlare le bophelo ke ntepa le lešago.

3

4

5

D

5. Mehlare e khupetša dipersente tše 30 tša lefase.

[Boitlhamelo le inthanete]

- 5.2.1 Tsopola mohlala wa potšišorethoriki puduleng ya C, o be o fe mohola wa tšhomišo ya yona. (2)
- 5.2.2 Šomiša lentšu le 'rata' leo le šomišitšwego lefokong la 4, puduleng ya C bjalo ka lethušī lefokong la gago. (1)
- 5.2.3 Ngwala lefoko la 5 lepokisaneng la D ka kganetšo o be o fe leina la modirišo woo le tilego ka ona. (2)
- 5.2.4 Tšweletša ditlamorago TŠE PEDI tša tiragalo ya seswantšho sa 4. (2)
- 5.2.5 Hlaloša mmolelwana wo o thaletšwego lepokisaneng la B. (1)
- 5.2.6 Na lentšu le 'lefaufaug' lepokisaneng la B le šomišitšwe go tšweletša mošomo ofe? Thekga karabo ya gago. (2)

5.3 Lebedišiša kwalakwatšo ye e latelago gore o tle o kgone go araba dipotšišo.

COVID-19 VACCINE E FIHLILE!

Thibela malwetši e phala kalafo!

**Na o na le mengwaga ye 18 goba go feta moo? Itokišetše go hlabele
'vaccine' ya 'Corona Virus'.**

**'Vaccine' ye e tlo thuša mašole a mmele wa gago go lwantšha twatši ya
'Corona Virus'.**

Ga se kgapeletšo go e hlabele eupša nagana ka ditlamorago tša COVID-19.

Ingwadiše e sa le gonabjale!

[Boithamelolo le inthanete]

5.3.1 Na kwalakwatšo ye e lebišitšwe go bomang? (1)

5.3.2 Na mongwadi o nyaka go tšweletša kgopolo efe ka mantšu a:

'Thibela malwetši e phala kalafo'? (1)

5.3.3 Na mohola wa go hlabele ke ofe go ya ka kwalakwatšo ye? (1)

5.3.4 Ngwala NTLHA E TEE ye bohlokwa yeo mokwalakwatši a e
tlogetšego kwalakwatšong ye. (1)

[25]

POTŠIŠO YA 6

Badišiša temana ye e latelago gomme o e phošolle. **THALELA** mantšu ao o a phošollotšego.

Ela šedi go maswaodikga, tirišo ya tlhakakgolo, mopeleto, kgaogano le kgokagano ya mantšu, bjalobjalo.

"Morrwa, tšeo ke diboletšego ke ditšofatšamonna, eupša ka ge o di nyakile ke go tšhelela tšona gobane lehono le wena o monna. O mbelaela ka therešo eupša ga se tša bodikana ... Kgaetšedi ya gago o ithobaletše." Lebakeng le Letšwa a bego a tsimile seolo gapedi ka peke, ... A ema a ahlame ka go makala gobane a tseba a se na kgaetšedi yeo e hlokofetšego. "ke yo madi mabe ngwanaka. Di tšeletše bodikaneng moo ke bego ke wela le malome wa mohu, Tšhite woo o mo tsebago a sa tšo hlokahala."

[*Etshwang Mare* – M. T. Mothapo: letl. 40]

[10]

35 meputso

Palomoka: 100 meputso